

Скалевська Г. О.,  
КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ

## КОНКРЕТНИЙ ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК СКЛАДНА САМООРГАНІЗОВАНА СИСТЕМА: ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

*У статті розглянуто проблеми інтерпретації текстів поетичних творів представників англомовної конкретної поезії двадцятого століття крізь призму належності останніх до відкритих, нелінійних, динамічних систем, що самоорганізуються.*

**Ключові слова:** конкретна поезія, інтерпретація, текст, нелінійне мислення, герменевтика, синергетика.

*В статье рассматриваются проблемы интерпретации текстов поэтических произведений представителей англоязычной конкретной поэзии двадцатого века сквозь призму наличия у последних всех признаков открытых, нелинейных, динамических, самоорганизующихся систем.*

**Ключевые слова:** конкретная поэзия, интерпретация, текст, нелинейное мышление, герменевтика, синергетика.

*The article studies the basic problems arising in the process of text interpretation of the works belonging to the Concrete Poetry written in English, the latter being referred to as an open, nonlinear, dynamic system that organizes itself.*

**Key words:** concrete poetry, interpretation, text, nonlinear thinking, hermeneutics, synergy.

**Актуальність** статті обумовлена необхідністю вирішення численних питань структурно-семантичного та контекстуального характеру, що обумовлюють проблеми інтерпретації текстів англомовної конкретної поезії і тим самим впливають на низькій рівень її перекладеності українською мовою. Відповідно, **новизна** такого дослідження полягає у тому, що в ході його проведення було вперше зроблено спробу підійти до вирішення проблеми інтерпретації цих поезій саме крізь призму їх належності до відкритих, динамічних, нелінійних систем, що самоорганізуються. Отже, **метою** цієї роботи стало виявлення нових підходів до інтерпретації поетичних текстів, експериментальна природа яких не дозволяє тлумачити їх за допомогою традиційних методів інтерпретації. З огляду на мету, **предметом** нашого дослідження виступила особлива, багатовимірна природа конкретних поетичних текстів, а **об'єктом** – вибрані поезії окремих представників цього поетичного напрямку, таких як Аугусто де Кампос і Ойген Гомрінгер.

Проблема інтерпретації текстів існувала завжди. Спочатку вона опікувалася особливостями тлумачення текстів релігійної спрямованості, але поступово, із поширенням значимості в житті людей творів художньої літератури, набула актуальності й по відношенню до їх інформаційного та естетичного розуміння. Із середини вісімнадцятого століття проблема інтерпретації текстів набула такого великого значення, що оформилася в окрему галузь наукової діяльності – герменевтику, яка й почала безпосередньо займатися дослідженням, поясненням і тлумаченням філологічних, філософських, історичних і релігійних текстів. Основи герменевтики були закладені протестантським теологом, філософом і філологом Фрідріхом Шлейєрмахером, який поставив завдання своєрідного «вживання» у текст, щоб зрозуміти його сенс «...краще, ніж сам його автор» [4, с. 155]. На противагу такому дещо суб'єктивістському підходу до інтерпретації текстів Фрідріха Шлейєрмахера, французький філософ та богослов Жан Кальвін стверджував, що «...перша справа тлумача – дати право авторові сказати те, що він говорить, а не приписувати йому те, що, як нам здається, він повинен сказати (переклад наш. – С. Г.)» [6, с. 217]. З огляду на ці два підходи до тлумачення текстів стає зрозумілим, що у цьому процесі велика увага приділяється саме вирішенню питання комплексної взаємодії, своєрідного зіткнення свідомості автора вихідного твору та свідомості людей, що його інтерпретують. Як вдало сказав про це Поль Рікер: «у акті читання очікування автора та сподівання читача перетинаються: відбувається акт інтерсуб'єктивного спілкування, в якому ані суб'єктивність автора, ані суб'єктивність читача не є первинними» [3, с. 25].

Вагомий внесок у дослідження специфіки інтерпретації текстів зробив і німецький вчений Ганс Роберт Яусс, який, виходячи із основних тверджень герменевтики Ганса Георга Гадамера, довів, що рецепція тексту, яка протикає у «горизонті сподіваного», залежить від часового і просторового бачення та розуміння світу. Зокрема він стверджував, що «герменевтично порогові між замкненим горизонтом сподіваного у внутрішньосвітовому пізнанні і відкритим горизонтом поступового досвіду відповідає поріг між розумінням як упізнанням знаного і тлумаченням наперед-даної чи відвертої істини, з одного боку, і розумінням як пошуком або випробуванням можливого сенсу – з іншого» [5, с. 371]. Сам Г. -Р. Гадамер, говорячи про горизонти тлумачення тексту, заявляв, що «...розуміння досягається при забезпеченні злиття горизонтів тексту і людини...», адже «...у тексті немає власного сенсу окрім його інтерпретації...», тому «...марні спроби бачити сенс тексту у свідомості його творця...» і «...кожне нове покоління інтерпретує його по-своєму» [2, с. 328]. Подібне відсторонення від постаті автора та ролі, яку він відіграє у процесі розуміння тексту, і перенесення уваги на сам текст як самодостатній елемент дійсності, що сам по собі породжує варіанти своїх тлумачень, безумовно, відкриває нові горизонти у пошуку можливих шляхів інтерпретації текстів. Але загалом, більшістю філологів у процесі інтерпретації тексту до уваги беруться, в першу чергу, його зміст, творений логічними зв'язками на лексико-граматичному та синтаксичному рівнях, постать автора, історична та культурно-соціальна епоха, в яку його було створено, тобто, загальний контекст та прагматично-інформативна направленість кожного окремого тексту.

Проблема інтерпретації конкретних поетичних текстів полягає у тому, що із самого початку ця поезія позиціонувалася як така, що не виступає відображенням жодного явища оточуючої дійсності, не передає переживання автора і існує не для того, щоб втілювати на графічному рівні певні абстрактні ідеї нематеріальної дійсності,

а для того, щоб просто існувати – бути самоцінним, незалежним елементом надпредметного світу. Внаслідок такої прагматично-інформаційної самодостатності ця поезія відкидає і один із найважливіших компонентів інтерпретаційного аналізу, а саме – металінгвістичний контекст. Принаймні, у розумінні останнього як сукупності основних джерел отримання додаткової інформації про будь-який літературний твір, таких як світогляд та ідейно-ціннісні переконання автора, причини задуму та умови практичної реалізації окремих частин та загальної сюжетної лінії цього художнього тексту, культурно-історична ситуація, на тлі якої його було створено, та багато інших чинників нелінгвістичного характеру, що допомагають краще зрозуміти прямі та метафоричні значення, закладені вже у безпосередньо лексико-граматичних одиницях тексту художнього твору. У процесі інтерпретації конкретних поезій спиратися на усі ці джерела інформації не є можливим, тому перед інтерпретатором відкривається широкий обрій можливих варіантів тлумачення тексту, що базуються на його суб'єктивному сприйнятті і баченні змісту. З огляду на це доречним буде вважати, що інтерпретація конкретних поезій відбувається за умов взаємодії світогляду читача із самим текстом, а не із світоглядом якогось конкретного автора.

Окрім проблем, пов'язаних із складністю визначення металінгвістичного контексту, багато питань стосовно інтерпретації окремих текстів конкретної поезії виникає і на рівні їх суто лінгвістичного контексту. Виникає це внаслідок того, що лексичні та граматичні елементи цих текстів, як правило, не об'єднуються між собою за принципом логічних зв'язків. Значна кількість конкретних поезій будується за принципом суто графічної поєднуваності лексичних та знакових елементів, що не вступають між собою у жодні граматико-семантичні зв'язки. Яскравим прикладом тексту, що складається із подібних вільно-інтерпретативних лексико-граматичних рядів, може виступити поезія без назви Ойгена Гомрінгера із поетичного циклу «Книга Годин і Сузірь» (The Book of Hours and Constelations):

*comes along and  
looks around*

*calls aside and  
straightens out*

*pulls together and  
oversees*

*goes away and  
leaves behind [8].*

Як ми бачимо, поезія складається із ряду фразових дієслів, вжитих у граматичній формі третьої особи однини та попарно об'єднаних сполучником сурядності «and». На перший погляд здається, що наведені дієслова мають логічний зв'язок і, немов, описують дії якогось об'єкта. Але абсолютно не зрозумілим залишається те, що це за об'єкт, яка його природа, і чи відносяться усі дієслова до нього одного, чи вони описують дії одразу кількох предметів або явищ. Також слід брати до уваги, що значення фразових дієслів реалізується, як правило, саме в умовах конкретного змісту і майже повністю залежить від контексту, який у даному випадку лише ними самими і твориться. Внаслідок цього кожен інтерпретатор має змогу тлумачити прямі та переносні значення наведених дієслів та визначати рівень їх змістової поєднуваності, виходячи виключно із власних очікувань та переконань.

Цікавою для розуміння сутності подібних текстів є стаття Ролана Барта «Від твору до тексту» (De l'oeuvre au texte), в якій вчений аналізує і чітко відмежовує риси, притаманні саме текстам, від рис, притаманних літературним творам. Згідно Р. Барта, будь-який твір «...є включеним у процес філіації. Приймається за аксіому *обумовленість* твору навколишньою дійсністю (расою, пізніше Історією), *наслідування* творами один одного та *приналежність* кожного із них своєму авторові (переклад наш. – С. Г.)» [1, с. 419]. На противагу цьому, логіка, що регулює тексти, «...базується не на розумінні, а на метонімії; саме у народженні асоціацій, взаємопереплетінь, переносів знаходить для себе вихід символічна енергія. [...] У тексті, як і у мові є структура, але немає об'єднуючого центру, немає закритості (переклад наш. – С. Г.)» [1, с. 417]. Тобто, текст є *відкритим*. Наступною, притаманною текстам рисою, за свідченням Р. Барта, є *множинність*, яку «...викликає не двозначність елементів текстового змісту, а *просторова багатолінійність* значимих одиниць, що його творять... (переклад наш. – С. Г.)» [1, с. 417]. Крім цього, вчений переконаний, що «прочитування Тексту – акт одноразовий...» [1, с. 418], адже внаслідок своєї відкритості та множинної плюралістичності наявних тлумачень текст «...вимагає від читача активного співробітництва» [1, с. 421] і як елемент, що «...не має запису про Батьківство» [1, с. 419] жодного автора, із кожним наступним прочитуванням творить себе заново.

У результаті всього щойно зазначеного доцільним, на нашу думку, є висування питання про розмежування двох таких понять як: *інтерпретація твору* та *інтерпретація тексту*. Конкретну поезію, з огляду на це, слід називати саме текстами, а не творами, адже вона має усі їх ознаки – відкритість, множинність, відсутність авторського задуму – що їх виділяє і Ролан Барт, і тому саме розгляд цієї поезії крізь призму інтерпретації текстів, а не творів може вирішити багато складних питань, що виникають у процесі її аналітичного опрацювання. На жаль, у своїй статті Барт не йде далі сутнісного розмежування понять «текст» і «твір», і не дає практичних порад стосовно знаходження можливих шляхів вирішення проблеми їх інтерпретаційного розуміння.

Як не дивно, у подальшому пошукові підходів до інтерпретації конкретних поетичних текстів на допомогу приходить наука синергетика – окрема галузь філософського знання, що займається дослідженням і поясненням процесів та закономірностей, притаманних відкритим, динамічним, нелінійним самоорганізованим системам. На наше стійке переконання, саме до однієї з таких систем і належить конкретна поезія. Справа в тому, що подібно до самоорганізованих систем зміст конкретних поезій твориться у процесі випадкових флуктуацій (відхилень)

у взаємодії лексико-граматичних та синтаксичних одиниць та їх значень, що призводить до формування нових незворотних напрямків творення змісту і прагматики усього тексту. Внаслідок цього, активно проявляє себе ще одна риса, притаманна самоорганізованим системам, а саме – їх необоротність, тобто, неможливість послідовного розкладання готового конкретного поетичного тексту на складові частини, що приймали участь у його творенні. Так, наприклад, важко визначити певні лінійні та логічно послідовні залежності між лексикографічними елементами у поезії Аугусто де Кампоса «Here are the Lovers»:

<i>Lovers</i>	<i>Here Are The Bare Bodies</i>	<i>Kinless</i>
<i>Brotherone Meover</i>		<i>Womoanother Sheneath</i>
	<i>Shechome duplamlinfantone(s)ever seedin(t)owomb</i>	
<i>Thishe</i>	<i>Inhumanother [7].</i>	<i>Thathe</i>

Як ми бачимо, у цій поезії текст рухається паралельно у вертикальному та горизонтальному напрямках, утворюючи додаткові асоціативно-образні ряди у місцях їх перетину. Крім того, на тлі загального тексту окремо виділяються слова та словосполучення, позначені напівжирним шрифтом, які часто є складовими інших слів і мають як своє самостійне значення, так і значення частини загального цілого. Таким чином, перед інтерпретатором постає одразу три змістові лінії: лінія, що твориться слова, виділеними напівжирним шрифтом, лінія, що твориться невиділеними слова, та лінія, що вибудовується внаслідок графічного та смислового накладання двох попередніх ліній одна на одну. Подібна множинність породжуваних асоціацій на рівні значеннєвого тлумачення самого тексту та майже повна відсутність металінгвістичного контексту призводять до суттєвих відмінностей у варіантах інтерпретації цієї поезії різними фахівцями.

З огляду на очевидну присутність у конкретних поетичних текстах рис відкритих самоорганізованих систем, ми вважаємо, що в ході їх інтерпретації слід шукати не попередньо закладене інформативне або емотивне послання, а досліджувати саму природу цих текстів у динаміці їх розвитку і постійної, комплексної взаємодії із читачем та оточуючим світом. До процесу тлумачення таких поетичних текстів слід долучати одразу кілька людей, які б відрізнялися один від одного за віком, статтю і родом професійних занять, щоб отримати змогу проаналізувати різноманітні, часто абсолютно відмінні за своєю експресивно-значеннєвою спрямованістю, варіанти «прочитання» одного і того ж самого тексту. Подібна плюралістичність отриманих інтерпретативних бачень зможе, на нашу думку, допомогти зрозуміти справжню сутність досліджуваного тексту крізь призму аналізу особливостей характеру його взаємодії із безпосередніми представниками оточуючої дійсності.

Крім того, ми вважаємо, що до конкретних поезій неможна ставитися так само, як до будь-яких інших, традиційних поетичних творів. По відношенню до них звичайні методи інтерпретації не мають жодної сили. Адже ці поезії неможна просто «вивчати», немов якийсь піддослідний елемент, з ними треба «знайомитися» так само, як ми знайомимося із живою людиною, усвідомлюючи усю неповторність та незбагненність її внутрішнього світу, думок і переживань. Намагаючись інтерпретувати тексти конкретних поезій, ми повинні так само усвідомлювати, що як би глибоко ми не поринали у їх світ, як би сміливо не розширювали межі та горизонти розуміння їх асоціативно-образного ества, завжди залишатимуться значення, приховані від нашого сприйняття, які нам ніколи не вдасться охопити, адже вони будуть безперервно породжуватися у результаті нашої власної взаємодії із структурно-просторовою та семантико-прагматичною будовою цього тексту. І така властивість є невід'ємною складовою будь-якого конкретного поетичного тексту, а тому й у процесі їх інтерпретації треба завжди залишати «простір для несподіваного», такого, що зараз є прихованим, але може проявитися згодом. Такий простір надасть змогу інтерпретативній відкритості конкретних поезій продуктивно існувати у межах постійної рефлексії сприйняття окремого читача конкретного поетичного тексту.

#### Література:

1. Барт, Ролан. От произведения к тексту / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413-423.
2. Гадамер Г. –Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер // Т. 1: Герменевтика I: Основи філософ. герменевтики. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.
3. Рикер, Поль. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикер // Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовинной. – М. : «КАНОН-пресс-Ц», 2002. – 624 с.
4. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Фридрих Шлейермахер // перевод с немецкого А. Л. Вольского. – СПб. : «Европейский Дом», 2004. – 242 с.
5. Яусс Г. Р. Эстетичний досвід і літературна герменевтика / Ганс Роберт Яусс // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів : Літопис, 2002. – 832 с.
6. Calvin, John. Commentaries / John Calvin. – Hayes Barton Press, 1958. – 354 p.
7. Campos, Augusto de. Here are the Lovers [Електронний ресурс] / Augusto de Campos // The Noigandres Poets and Concrete Art. – Режим доступу : <http://www.lehman.cuny.edu/ciberletras/v17/cluver.htm>
8. Gomringer, Eugen. The Book of Hours and Constelations / Eugen Gomringer // presented by Jerome Rothenberg. New York : Something Else Press, 1968.